Panait Istrati
Povestirile lui Adrian Zografi
Mos Anghel

## II. Moartea lui Moş Anghel

Pe drumul desfundat de ploi primăvăratice, care duce de la Brăila la Baldovineşti, căruţa cu doi cai a lui moş Dumitru hurducăia groaznic. Adrian, aşezat pe chilnă, alături de unchiul său, se plânse acestuia de dureri în pântece şi-l rugă să înceteze trapul. Caii, mulţumiţi de-a nu mai alerga, strănutară în aerul proaspăt al dimineţii şi o luară la pas. Atunci, în liniştea care urmă zgomotului de fierărie deşurubată, Adrian îşi îndreptă corpul înţepenit şi privi cu desfătare la câmpia neagră şi tăcută a acestui mijloc de martie, încă amorţită de lungul somn al iernii.
Moş Dumitru, deşi ţăran de ispravă, cinstit şi deschis, era cam posac de felul lui şi avea obiceiul, uneori, să caute împrejur cu coada ochiului. Curios de a-şi revedea nestatornicu-i nepot, pe care-l crescuse până la vârsta de şapte ani şi care sosea acum dintr-o călătorie prin Egipt şi Siria, el îl cerceta în ascuns. Adrian băgă de seamă şi se simţi stânjenit în plăcerea lui.
-Unchiule, îi zise cam cu asprime, dacă cumva vrei să ştii ce fac în clipa asta, n-ai decât să te întorci spre mine şi să mă priveşti în voie, nu pe furiş, ca poliţiştii. E un lucru neplăcut.
Drept răspuns, mustratul scoase din buzunar „chişca" cu tutun şi se puse să-şi răsucească pe-ndelete o ţigară; apoi, mai mult în zeflemea, i-o întinse nepotului său, ştiindu-l în neputinţă de a fuma tutun negru. Adrian mulţumi şi aprinse o bună ţigare egipteană.
-Tu nu mai eşti acuma de-ai noştri, făcu ţăranul, izbind cu amnarul în cremene, ca să aprindă fiului.
-Iartă-mă, unchiule!... Am uitat să-ţi dau să aprinzi. Iar după o clipă, cu ochii ţintă în zare, adaugă: E din pricină că-s turburat de multe lucruri... Mai întâi, întoarcerea mea prăpăstioasă, care a făcut atâta supărare mamei... Ţarina asta neagră, pe

care o uitasem... Şi mai ales gândul de a revedea pe moş Anghel în halul în care zici... Ia spune-mi, nu ştii de ce mă cheamă?
-Nu ştiu... M-a înştiinţat ieri-seară, printr-un cărăuş, că vrea să te vază musai în ast' dimineaţă.
-Mai ţine deci cârciumă?
Dumitru cătă la el, ca încremenit:
-Nu cumva eşti zevzec?! Când îţi spun că de trei ani e la pat şi că-l mănâncă viermii de viu, n-ai vrea, poate, să se scoale şi să dea de băut drumeţilor? înainte de toate, n-a mai rămas decât scheletul de el; şi, pe urmă, a băut tot, tot... Băut singur!
Adrian se cutremură şi păli. Dumitru voi să-l îmbărbăteze:
-Cată să fii tare, dacă nu vrei să dai în vo boală ieşind de la el. De bună seamă, nu-i glumă să vezi un om în halu ăla. El îi mai rău ca Iov. Dac-ar trebui să credem spusele lui popa ştefan, Iov cică s-a sculat din boleşniţă şi şi-a regăsit, în viaţă, copchiii morţi şi vacile furate, da' Anghel n-o să mai găsească nimic şi n-o să se mai scoale niciodată. De la Iov încoace, vremurile s-au schimbat; Dumnezeu nu mai face minuni. Poate că tot din vina noastră.
-Cine-l îngrijeşte? întrebă Adrian, gâtuit de groază.
-Nimeni... Adică da; are un băieţoi pe lângă el; nu cred să-l cunoşti. De câţi ani n-ai mai călcat prin cătun?
-De vreo şase ani.
-Ei bine, iată ce s-a petrecut:
Acum vo patru ani, un băiat a venit să se pripăşească în sat. De unde? Dumnezeu ştie... Bâlbâie aşa de tău, că nu-i chip să-i prinzi o vorbă din zece. Ni s-a făcut milă de el. Câţiva creştini l-au adăpostit, l-au hrănit, şi-au căutat să-l facă să câştige codrul de mămăligă. Dar Dumnezeu a fost nemilostiv cu el; sărmanu' băiat, nu era în stare să păzească nici măcar două oi; le pierdea şi venea acasă cu băţul şi dăsaga, urlând şi dând din mâini ca un luat de ducă-se pe pustii. Nimeni nu-nţelegea un cuvânt din tot ce blogodorea. Aşa că a stârmocit pe la toate uşile şi a mâncat tot felul de chelfăneli. La urmă s-a pomenit în ţărâna drumului. Anghel l-a luat pe lângă el şi a pus pă jăndarmi să afle de unde s-o fi izvodit, dar fără folos.

Acuma se zvoneşte că i-ar fi lăsat în ascuns ce i-a mai rămas din avut, prea puţin lucru, de altfel, căci butoaiele sunt goale şi crâşma-i părăginită. Da' şi moştenitorul nu face mai mult decât crâşma şi decât butoaiele. Slujba lui, nu face nici ea mai mult decât trebuinţele stăpânului, şi din partea asta, e de văzut ceva nemaipomenit pă pământ.
Iarna, ca şi vara, băietanul e afară la jocuri, şi ca să nu se-năbuşe lângă bietul frati-meu, care e un hoit viu. Anghel, ţintuit de boală, cu trupul numai răni nesimţitoare, are nevoie să-şi bea păhărelul de rachiu, la fiece sfert de ceas. Dar nu mai poate ridica clondirul şi nici glas n-are să strige pe băiat, care-i mereu pe-afară. Atunci, ce i-a trăsnit prin cap? Ei bine, şi-a luat un ţignal ca acela al vardiştilor; şi când îl apucă nevoia de băutură, începe să fluiere. Băiatul cunoaşte soroacele şi vine la pont, ca un ceasornic, să se joace pe lângă fereastra deschisă şi să tragă cu urechea la ţignal. Asta, în timpul verii. Iarna, ferestrele sunt bătute-n cuie; toate crăpăturile astupate; iar nătângu aleargă cu sania. Ce-i de făcut? Să intri şi să ieşi mereu, asta răceşte odaia şi sâcâie pă argat. Iaca cum într-o zi bolnavul băgă de seamă că o gaură de mărimea unui pahar străbătea peretele în dreptul ferestrei. Un şomoiog de paie ţine gaura astupată împotriva frigului. Firmieru o destupă numai când trebuie să asculte. Bineînţeles, uneori mai uită şi el să vie la ţanc. Atunci, Anghel, singur cu soarta lui, cam fluieră mai mult decât se cuvine, ca să-şi aibă papaciocu. Da' el ştie să ierte. Şi dac-ar vrea să facă altfel, n-ar putea. Pripăşitu ăsta e un trimis al Domnului ca să îngrijească pe un om putred: iar boleşniţa fratelui e făcută să dea mijloc de trai unui pribeag fără cuvânt... Bagă de seamă, apropiindu-te de crâşmă, vesteşte-te, nu încerca să intri fără voia năzdrăvanului, că te plesneşte ca mutu! Nici nu ştii când te pomeneşti cu ciomagu-n frunte. Umblă nedespărţit de băţ.
Căruţa se opri la o răspântie. Moş Dumitru zise:
-De aci poţi să te duci pe jos.
-Matale nu mergi? întrebă Adrian.
-Nu... Am treabă... E şi mai bine să te duci tu, singur.

Adrian îşi luă bună ziua de la unchiu-său şi se îndreptă spre cârciuma lui moş Anghel, pe care şi-o închipui mai jalnică decât casa mortului.
Drumul era noroios; paşii se scufundau ca într-o cocă lipicioasă. Dinainte-i şi de jur-împrejur, întinsă singurătate neagră, rece, umedă, presărată ici şi colo de căsoaie albe cu ferestre albastre. De prin toate hoarnele ieşeau lungi coloane de fum.
Adrian avea acum douăzeci şi cinci de ani. În ultimii şase ani, el nu petrecuse decât doar câteva luni pe an în oraşul său; restul vremii, o parte la Bucureşti, unde se avântase nebuneşte în mişcarea socialistă, iar cealaltă parte, în străinătate, unde viaţa lui aventuroasă pricinuise multă supărare mamei sale şi lui moş Anghel, care cerceta de aproape faptele nepotului său.
Înverşunatul alcoolic încercase în repeţite rânduri să aibă o întrevedere cu nestatornicul pribeag, care făcea de toate şi nu se oprea la nimic, dar nu fusese chip să pună mâna pe el. Adrian apărea şi dispărea ca o arătare.
De astă dată fu apucat la timp; Dumitru venise dis-de-dimineaţă să-l ia cu căruţa. A trebuit să cedeze.
Da, să cedeze. Căci nu cu dragă inimă se ducea el să vadă pe omul cu soarta înspăimântătoare. Frica lui era acum mai aprigă decât în seara aceea de Paşti, seara „împăcării" celor doi Fraţi. I se părea că se înfăţişează dinaintea unui tribunal, unde faptele sale aveau să fie judecate şi de unde avea să iasă osândit.
„Îşi cere basamacul fluierând dintr-un ţignal..."
El se opri la amănuntul acesta, care i se părea o culme a nenorocirii unchiului său.
Tot rumegându-şi gândurile şi tot întrebându-se de ce o fi ţinut musai bolnavul să-l vadă şi să-i vorbească, el se pomeni pe neaşteptate dincolo de cătun, la vreo sută de paşi de ceea ce s-ar fi putut numi altădată o dugheană. Atunci îşi domoli pasul şi cercetă locurile, cu răsuflarea gâfâind de emoţie. Curiozitatea lui dorea mai întâi să descopere pe faimosul băiat, infirmier şi cerber, care era mereu pe-afară. Cu ochii săi miopi, cătă împrejurul casei. Nimic nu se mişca. Departe, pe

drumul Galaţilor, câţiva cărăuşi se strigau între ei, în vreme ce, sub un cer de plumb, nenumăraţi corbi învârteau hora, făcând singurătatea şi mai pustie.
Adrian se apropie ca un vinovat, cu înfrigurare. El văzu că acoperişul cârciumii era pe jumătate refăcut cu stuf nou. Din marea perdea care adăpostea pe vremuri vitele cărăuşilor, nu mai rămăsese nici urmă. În locul ei, o căpiţă de paie umede, turtită. Însăşi cârciuma se scufundase de vreo palmă în pământ. Uşa şi cele două ferestre se aplecaseră într-o rână. Cât despre geamuri, starea lor de murdărie întrecea pe-a acelora sparte pe vremuri de mândrul stăpân al mândrelor acareturi arse.
‚Aci trage de moarte acum omul care a iubit atât de mult curăţenia!" gândi Adrian.
Nevăzând nici urmă de băiat, se îndreptă spre uşă. În clipa asta, caraghiosul de păzitor apăru de din dosul căpiţei, ameninţând cu o bâtă mare şi bodogănind, ca un fel de chelălăială de câine bătut, un şir de vorbe neînţelese. Adrian, liniştit, se opri în faţa acestei arătări puţin obişnuite.
Îmboborojit cu o scurteică în zdrenţe, care-i ajungea până la genunchi, lung în craci ca un cocostârc, cu picioarele goale şi pline de noroi, băiatul acesta ducea cu greu, pe un gât subţire şi întins, o căpăţână în formă de dovleac turtit care se clătina neîncetat între umeri. Adrian îl privi cu mirare şi dezgust: - Vreau să intru la unchiu-meu, zise dânsul. Drept orice răspuns, stârpitura îi împiedică trecerea şi ameninţă cu ciomagul; apoi, asigurându-se că străinul n-avea de gând să pătrundă cu sila, deschise, dispăru înăuntru şi trase repede zăvorul.
Adrian văzu şomoiogul care astupa gaura din perete, îl scoase şi lipi urechea.
O sporovăială asurzitoare, dobitocească şi pe nerăsuflate, îi izbi auzul, dar vocea lui moş Anghel nu răzbi până la el.
În sfârşit, uşa cârciumii scârţâi în ţâţâni şi ciudatul odagiu pofti pe tânăr să intre, arătându-i drumul cu o întinsătură de braţ caraghioasă şi troică în acelaşi timp.
Adrian se pomeni în vechea crâşmă, care nu mai era acum decât un depozit de ramuri tăiate pentru foc. Tejgheaua de

stejar, strălucitoare altădată, zăcea sfărâmată într-un colţ, precum şi o grămadă de clondire, carafe şi pahare cu toartă. Printr-o mare spărtură a tavanului se vedea cerul. Hruba se prăbuşise; un miros greu de mucegai umplea aerul. Ploile şi zăpezile transformaseră pământul bătătorit într-o mlaştină.
Locurile astea mute îşi răcneau atât de tare deznădejdea, încât Adrian se simţi pironit locului. El îşi zise, cu inima săgetată de priveliştea acestei năruiri a unei vieţi de om harnic: „şi aci nu-i decât tinda!"
Biruind gândul ce-i venea de-a o rupe la fugă, el deschise uşa odăii bolnavului.
Năprasnică duhoare de hoit şi de privată. Ochii săi, înţepaţi de ţipirig, se închiseră, lăsându-i de-abia vremea să vadă de pe la spate, o tigvă lustruită ca o băşică umflată, precum şi un braţ, cu pielea pe os, ce atârna pe marginea patului plin de ţoale scârnave.
Adrian se lăsă în genunchi şi îşi lipi fruntea de mâna asta de schelet, rece ca gheaţa. Bolnavul nu se mişcă.

*

-Ridică-te... Adriene... Şi îndură-mă...
Adrian se înfioră. Nu era o voce de om, graiul bărbătesc al lui Anghel, ci o miorlăitură ieşită din nasul unui copil murind de oftică.
El se ridică cu pălăria în mână şi stătu drept, smerit, în mijlocul odăii, în faţa bolnavului. Bolnavul acesta nu era unchiul său Anghel, ci un moşneag cu obraz de mumie; cu ochi mari, strălucitori, lipsiţi de pleoape şi scufundaţi în două orbite goale; cu nasul lungit şi subţiat ca un vârf de cuţit, cu buzele fripte şi cu gura întredeschisă. O cunună de peri albi înconjura ceafă de la o tâmplă la alta. Barba, creaţă şi neagră pe vremuri, nu mai era decât o învălmăşeală de câlţi fumurii. Împreună cu cele două braţe de schelet care se bălăbăneau în mânecile cămăşii, era tot ce se vedea apărând dintr-o grămadă de saci, velinţe şi ghebe rupte. Era tot ce rămăsese din moş Anghel.
……………………………………………………………………………
……………………
Şezi, colo... pe scaun. Ţi-e scârbă?

-Nu, unchiule; sunt nefericit de-a te vedea în halul ăsta.
-Eşti nefericit... De ce? Eu nu sunt.
-Totuşi, trebuie să suferi groaznic!...
-Dezamăgeşte-te, Adriene... Nu mai sufăr deloc.. .Capul singur mai trăieşte... Restul... nu-l mai simt. S-a sfârşit cu... restul. Dar capul!... Ce minunat lucru!
Anghel tăcu un moment, şi privi ţintă la nepotu-său; apoi, cu încredinţare:
-Trebuia să mor de-acum trei zile... fiindcă nu mai aveam nimic de cugetat, când Irimia veni spre seară să-mi spună că te-ai întors... Atunci am mai zăbovit, aşteptându-te...
-Ce vorbeşti, unchiule? Nu poţi să zăboveşti moartea când vine, afară numai dacă nu cumva aveai de gând să te omori!
-Aşa e... Încuviinţă Anghel cu blândeţe; cunosc şi eu legea asta firească... Dar, ia spune, nepoate: tu care ştii atâtea lucruri frumoase din cărţi, eşti tu sigur că lumea a sfârşit de-a învăţa?
-O, nu! fău Adrian; mai rămân multe de învăţat!
-Prea bine... Şi printre astea multe, poţi să socoteşti şi pe următoarea, de la unchiul tău Anghel: cugetul e mai tare ca moartea. El nu poate s-o înlăture, dar poate s-o sâcâie.
Tânărul crezu că bolnavul aiurează; îl ascultă din bună-cuviinţă. Pe ţeasta lui chelită el văzu semnele rănilor căpătate cu prilejul groaznicei ciomăgeli, a cărei victimă fusese în propria lui prăvălie.
-Te uiţi la capul ăsta sfărâmat!... zise Anghel; ei bine, în locul meu, un om cu cugetul şovăitor ar fi putut muri de două ori, căci prin cuget moare omul. Când distrugerea se apropie, creierul tare se opune, luptă, se ia de piept cu moartea şi, uneori, înlătură pentru moment sfârşitul. Îl întârzie. Aşa, de bunăoară, în ziua snopirii mele îmi dădeam bine seama de leşinul care venea, neînvins, şi ameninţa să mă arunce în somnul neştirii. Şi cu toate că leşinat la vedere, cugetul lupta ţeapăn; auzeam tot ce vorbeau doctorii; nici o clipă nu m-am lăsat cuprins de necunoştinţa care ar fi putut să devină veşnică! Mă gândeam mereu la viaţă.
Anghel se opri un moment ca să răsufle. Adrian crezu că se află în faţa unuia din acei faraoni îmbălsămaţi, din muzeul

„Bulac", din Cairo, un faraon ai cărui ochi redeschişi nu mai clipeau. Pielea obrazului, mişcătoare, uscată, străvăzătoare, lăsa să se vadă toate oasele feţei deasupra cărora aluneca, întinsă ca o foaie subţire de pergament, ameninţând parcă să se rupă la fiece mişcare.
Şi iată că mâna care sta ascunsă către perete se ridică cu încetineală şi duse la gură un ţignal de cositor, legat cu o sfoară de degetul cel mic. Serios, grav, moş Anghel scoase câteva şuierături scurte şi des repetate. Se vedea bine că suflarea nu venea din plămâni, ci din gură. Braţul se odihnea pe ţoala care-i acoperea pieptul. Ochii, deschişi înfiorător, cătau la Adrian cu o străşnicie, de-ai fi zis că vor să-l pironească în zid.
-Vrei ceva, unchiule? zise tânărul, ridicându-se.
Stai la locul tău! Nu ştii ce-mi trebuie.
În clipa asta, uşa se deschise ca împinsă de vânt şi furiosul infirmier intră în odaie. Stăpân şi slugă schimbată o privire înţelegătoare; apoi, acesta din urmă luă un clondir cu rachiu care se afla lângă pat, umplu păhărelul şi-l răsturnă în gura bolnavului. După care treabă dispăru.
Adrian privise muteşte la scena asta. El aştepta o lămurire de la unchiul său, dar acesta, neclintit, îşi reluă ideea:
-Te văd neîncrezător şi plin de bunăvoinţă faţă de ce-ţi spusei... Nu mă supăr: e greu să înţelegi ceea ce n-ai trăit. Ascultă, deci...
De trei ani de zile, n-am mai pus piciorul jos din patul în care mă vezi. Trei ierni, trei primăveri, tot atâtea veri şi tot atâtea toamne de când stau culcat pe spate şi mă uit la tavanul ăsta înnegrit. E vremea cea mai puternic trăită din toată viaţa mea. De-un an nu mai mănânc şi nu mai dorm aproape deloc, iar de şase luni încoace, deloc, deloc; nici o fărâmitură de pâine, nici o clipă de somn. În schimb, beau, beau rachiul ăsta. Ziua, băiatul mi-l varsă pe gât, după cum văzuşi. Noaptea, ca să nu pier şi ca să nu scol din somn pe sărmana fiinţă, sug buretele ăla de pe masă, pe care îl îmbibez cu rachiu. Dimineaţa e uscat ca iasca, ars de buzele mele...
Adrian îşi acoperi faţa cu mâinile:
-Vai, unchiule, strigă el, ce groaznică viaţă!...

-Groaznică, zici tu, nepoate? Groaznică? O fi... Dar e dreaptă, potrivită soartei mele... Am voit fericirea întreagă, fericirea uşuratică, îndestularea cărnii deşarte... Şi ca s-o am, m-am zbătut aprig. Douăzeci de ani de luptă, pentru ca să dobândesc o femeie frumoasă, care adoarme mâncând; acareturi înfumurate, cari ard ca paiele; vite, cari dispar; copii, cari mor; aur, care-ţi aduce lovituri de măciucă; o cămaşă curată, care e murdară a doua zi. Toate astea trebuincioase unui trup care s-a desprins de capul meu, care mi-e tot aşa de străin ca şi boarfele care-l acopăr, trupul ăsta care putrezeşte acuma, care nu mai e decât un hoit!... Am petrecut o viaţă de om, un sfert de veac, sclav al acestei putreziciuni, pe care aş vrea s-o văd mâncată de corbi, aşa cum e în clipa de faţă roasă de viermi. Un sfert de veac... Şi nici într-un moment n-am băgat de seamă că aveam un cap, un creier,
o lumină pe care putregaiul şi viermii nu pot s-o atingă.
Înăbuşit de sforţarea făcută, bolnavul tăcu câtva timp. Adrian, îndurându-i cu greu privirea, se întreba dacă nu cumva unchiul său avea să-i facă vreo mustrare. Chiar aşa era;
-Adriene!... Te-am chemat ca să-ţi spun că sunt nemulţumit de tine!...
Biciuit, tânărul tresări:
-Nemulţumit de mine, unchiule?!... Şi de ce?
-Fiindcă eşti un desfrânat!... Fiindcă uiţi lumina din capul tău şi cuvintele mele de altădată!... Asta e îngăduit multor mii de oameni de rând, ca mine, dar nu ţie. Adriene, m-auzi? nu ţie! Creierul tău a cunoscut lumina din cea mai fragedă copilărie. Ţi-aduci aminte când, la cincisprezece ani -vârsta la care atâţia alţii se joacă cu zmeul! -tu veneai la moş Anghel, în crâşma lui curată şi primitoare, să-i vorbeşti de tainele cerului şi să te faci iubit? Ţi-aminteşti cum stăteam, eu şi bravii mei cărăuşi, şi te ascultam atârnaţi de buzele tale, de unde izvora înţelepciunea cerească?
Ah! Trecutul ăsta! îl văd ca şi cum ar fi fost ieri... Afară, zăpadă şi crivăţ.. . În crâşmă, căldură binefăcătoare, muncitori guralivi, dor de viaţă... Tăiam slănina fără să cântăresc, fără să socotesc, fără calicie şi turnam vinul cu o

mână darnică, împinsă de inimă... Mâncam, beam, lăudam pe Dumnezeu şi te ascultam pe tine, care tălmăceai făpturile ziditorului, înmulţeai lumile, măsurai stelele şi-ţi băteai joc de prostia popească!... Ha!... ha!... Asta-mi plăcea!... Le plăcea şi cărăuşilor. Câte unul întreba: „Cine e băiatul ăsta care grăieşte ca o carte?" „Cine să fie altul decât nepotul meu! răspundeam eu, mândru de tine... Şi de mine, care nu ştiam nimic. E singurul fecior al sorei mele mai mari, o drăgăstoasă care n-avea pereche la douăzeci de ani!" şi înşfăcând urciorul, umpleam, de la mine, bărdacele de lut care sufereau de secetă ca ţarina pârjolită de soarele lui Cuptor!... ........................................................................................................................................................

Dar, hait!... Departe, departe de mine, aste cumplite amintiri!.. . Iar tu, Adriene, nepoate, tu trebuie să mă asculţi, tu îmi datoreşti supunere! Tu nu trebuie nimic să nădăjduieşti, nimic să aştepţi de la viaţa care zdrobeşte pe om, care putrezeşte trupul şi te face să uiţi că ai un cap.

Ce înseamnă neruşinarea asta pe tine?... Ce e îmbrăcămintea asta făcută pe măsură?... Ce e gulerul ăsta înfumurat?... Ce sunt manşetele astea strălucitoare?... Ce?... Îi trebuie toate aceste împopoţoneli unui tânăr care cunoaşte lumina cerului şi ştie ce-a păţit unchiul său Anghel?...

Plin de respect. Adrian plecă fruntea. Răspunsuri ţapene îi veneau pe limbă, dar nu îndrăznea să le rostească. Şi în vreme ce dânsul se mira în tăcere de asprimea unchiului său, acesta începu să fluiere cu răbdare, cu încetineală pe năbădăiosu-i slujitor, care sosi pe fugă, umplu paharul, îl vărsă în gura stăpânului său şi plecă, bălăbănind din cap şi din mâini.

-Acum câţiva ani, reluă Anghel, o istorie murdară mi-a ajuns la urechi: înhăitându-te cu o tinerime stricată, nedemnă de lumina ta, te-ai dus într-o seară la un bal de mahala din Brăila şi-ai întors capul unei copile. În aceeaşi noapte te-ai culcat cu ea. A doua zi o părăseai şi-o ştergeai la Bucureşti. Două săptămâni mai târziu, poliţia te căuta cu mandat de aducere, iar după o lună erai osândit la cincisprezece zile închisoare pentru „răpire de minoră".

Adrian roşi până după urechi:
-N-am „răpit" nimic, unchiule... Minora s-a urcat în trăsură din proprie voinţă; nu se urca cu mine pentru întâia oară. Victima acestei afaceri am fost eu... Altfel, ar fi trebuit, după lege, să fiu osândit la trei ani de închisoare.
Se poate... Dar tu nu ştiai că o minoră n-are „voinţă" şi că se află sub epitropia părinţilor ei?
-Nu ceri niciodată părinţilor ei pe fata cu care vrei să te culci.
-Înţeles! Dar nici nu te culci cu fata care te trimite a doua zi la puşcărie!
Unchiul aşteptă un răspuns. Adrian tăcu. Cel dintâi urmă:
-Nu numai de-atâta am să te mustrez. Ştiu că după daravera asta, mama ta a căzut greu bolnavă de ruşine. Părinţii copilei au venit să-i ceară să le iei fata în căsătorie. Aşa că pe când tu te plimbai la Bucureşti, toată mahalaua urla împotriva mamei şi a fiului desfrânat. De asta tu te sinchiseai atât de puţin că, aflându-te în nevoie, ai scris acasă cerând bani. Biata femeie, de-abia sculată din boală, a trebuit să se deşeleze pe albia de rufe, să strângă gologani şi să te scoată din încurcătură... Dacă tu numeşti asta dragoste de bun fecior, mă-nchin.
Dar ai să vezi că ştiu mai mult decât atât... Ruşinea păţită a silit pe mă-ta să-şi adune bulendrele şi să se mute în plină iarnă, ba chiar să plătească o chirie mai scumpă decât îi da mâna. În sfârşit, ieşit din închisoare, ai şters-o din nou la Bucureşti, ţi-ai frecat coatele cu socialiştii, ai fost arestat şi te-au bătut ca pe hoţii de cai. Urmările: o lună de spital, sănătate zdruncinată şi cuvânt de-a pleca să te îngrijeşti în Egipt, unde ai crăpat de foame şi ţi-ai adus aminte de mă-ta.
Ah, Adriene!... Nu ştiu ce-ţi lipseşte mai mult: inima, ori priceperea? Am văzut atunci pe biata soră... Galbenă, prăpădită, venea, pentru întâia oară în viaţa ei, să-mi ceară bani ca să trimeată fiului ei. Mi-a fost milă nu de tine, ci de dânsa, şi i-am deschis cu dragoste punga.
Adrian izbucni în plâns, căzu la picioarele patului împuţit, apucă mâna uscată şi rece a unchiului său şi-o sărută cu umilinţă:
-Iartă-mă!... iartă-mă... sunt un ticălos!...

-Foarte bine!... Te căieşti!... Şi căinţa aduce îndreptarea. Sileşte-te să te-ndrepţi, şi te iert de pe-acuma; şi ai să fii Adrian al meu, nepotul meu, fiul de suflet al lui moş Anghel, al ăstui moş Anghel ce-l vezi putrezind pe ţoalele astea din greşeala de-a fi voit nevasta prea frumoasă, casa prea înfloritoare şi cămaşa prea curată. Dar basta!
-Ce trebuie să lac, unchiule? îngână tânărul, reluându-şi locul.
Anghel ridică cu greutate braţu-i de schelet, ca şi cum ar fi voit să arunce un blestem:
-Să-ţi întorci faţa de la tot ce linguşeşte... Să fărâmi dorinţele deşarte... Să înăbuşi glasul cărnii care putrezeşte... Şi să te avânţi, cu tot sufletul, în nemărginirea gândirii, singurul nostru sprijin în timp de primejdie. Iată tot ce-am să-ţi spun.
-Dar, unchiule, îndrăzni Adrian să spună, matale duşmăneşti astăzi tot ce-ai iubit ieri...
-Drept... Lucrurile astea, iubite ieri, m-au adus unde mă vezi astăzi.
-Totuşi, iubim tot ce ne face plăcere femeia frumoasă, casa înfloritoare şi cămaşa curată. Patimile noastre o impun şi simţurile o cer.
-Închipuiri, Adriene, închipuiri!... Patimile şi simţurile fac o zarvă nepotrivită cu puterea lor de binefacere.
-E zarva inimii noastre...
-Inima noastră e o duşmancă! răcni muribundul într-o supremă sforţare, care-l secătui.
Cuvintele sale nu mai aveau sunetul vocii omeneşti, ci mai curând nişte şuierături scoase pe nări. O lungă tăcere urmă acestui strigăt răstit. Capul, întors spre perete, se înţepeni; de asemenea şi braţele. Adrian crezu că unchiul avea sâ-şi dea sufletul.
Nu, moş Anghel tot mai cugeta. El se întoarse către Adrian şi-l cercetă cu ochii săi de spaimă, care mărturiseau, mai bine decât vorbele, crâncena dezbatere a creierului său. Fără să-şi slăbească din ochi nepotul, Anghel fluieră tare din ţignal, tare şi grăbit, ca şi cum ar fi voit să-i probeze că-şi bate joc de moarte. Băietanul sosi în goană, unchiul îşi înghiţi porţia de basamac, îşi linse buzele-i albe şi zâmbi victoriei sale asupra neantului...

*

-Inima noastră!... Biata noastră inimă... Adriene... să-i plângem de milă! Un pumn de carne ce nu încetează de a bate... Un nap care poartă în el veşnicia, care e izbit de mişcarea veşnică de îndată ce întâlneşte căldura pântecului femeiesc, când nu trebuie să fie mai mare decât un vârf de ac. Creşte şi bate, suferă, se bucură şi bate neîncetat, de la naştere până la moarte. Haide... Să fim drepţi cu această duşmancă. Ne dă cam mult de furcă, e adevărat, dar o face din mărinimie. Ha... Iacătă şi amintirile... Blestemate amintiri!... În sfârşit... Hai să mai trăim o clipă din trecutul ăsta
grozav!... ..........................................................................................................................................................

Dacă izvorul lacrimilor mele n-ar fi secătuit, bucuros aş plânge niţel de mila omului ce fusei acum douăzeci de ani... Urcam pe-atunci, culmea fericirii, şi sângele meu în fierbere mă făcea să trăiesc o sută de vieţi deodată. Nimic din ce se petrecea în jurul meu nu-mi era străin, bucurie ori durere. La nuntă, ca şi la încăierare, Anghelache era părtaş. Eu eram ăla care bea întâiul şi cel din urmă pahar cu vin şi tot eu ţineam cel din urmă la trânteală!... Căci -Dumnezeule sfinte! -bine mai e să-ţi auzi tâmplele trosnind, când sângele lui Hristos face „gluglu", coborând pe bageacul nostru în văpăi, după cum e bine să burduşeşti coastele unui neobrăzat care-ţi râde în nas. Şi se ştie că la sărbătorile noastre, sângele Domnului se amestecă adesea cu sângele păcătoşilor de noi.

Tocmai aşa s-a întâmplat şi la Crăciunul de care vreau să-ţi povestesc.

De altfel, tu trebuie să-ţi aminteşti puţin, căci aveai şase ani şi s-a nimerit să fii părtaş la învălmăşeală. ..............................................................................................................................................

Sărbătorile noastre creştineşti de altădată!... Hotărât, omul nu-i decât un biet animal!... Scurgerea anilor îi încearcă, îi schimbă simţirile şi-i vatămă sufletul mai lesne decât dobitoacelor, cari rămân aceleaşi, în ciuda vremii.

Dacă i-am pune faţă în faţă cu stârpiturile de azi, am avea dreptul să-i numim lei pe straşnicii flăcăi din tinereţea mea!... Se găseau şi nevoiaşi, dar pe aceştia nimeni nu-i lua în seamă. Când, în vreo crâşmă din Petroiu, din Cazasu, ori din Nazâru, cineva rostea numele cătunului nostru, gândul celor de faţă se ducea drept la câţiva oameni: mai întâi, la Irimia, voinic între voinici; apoi (de ce nu?) la Anghel!... Pe urmă la Neculai, prietenul meu; la Vladimir; la Costache Lungu şi la atâţia alţii, mai puţin vestiţi, dar toţi deopotrivă de neînvinşi la muncă şi la nuntă, la poarcă şi la bătaie!... Astăzi...

Ah!... Adriene... Scuipă tu pentru mine, că eu nu mai pot scuipa!... Astăzi nu mai vezi decât pocitanii, care se sperie de umbra lor şi se lasă bătuţi de neveste!...

În ajunul acelui Crăciun -chefliu şi sângeros totodată -am trimis acasă la părinţi un butoiaş de zece vedre de vin, şase claponi graşi şi tot atâţia purcei de lapte, ca să fie fripţi pe varză.

E prea mult, vei zice tu, pentru duzina de guri care aveau să se adune la masă. Se poate, pentru lepădăturile din vremea ta, care se scârbesc de mâncare după a treia îmbucătură şi se îmbată c-un cinzec de vin. Pentru noi... Ce mai treabă mare!...

Îl văd şi acum pe vărul ştefan, preotul care ştia pe dinafară Biblia cele patru Evanghelii, mort anul trecut. El avea, pe-atunci, şaizeci de ani împliniţi, nişte măsele de tigru şi o bărbăţie de cocoş. Preoteasa, femeia lui, o iapă cu şalele ţapene şi cu obrajii ca doi bujori, purta sarcina celui de-al optsprezecelea copil, ceilalţi şaptesprezece: toţi în viaţă şi sănătoşi. Ah!... Ar fi trebuit să vezi fălcile acestor feţe bisericeşti îndată după binecuvântarea cuvenită, care fu scurtă din cauză că preotului îi lăsa gura apă!... Bărbia sfinţiei-sale zdrobea copanele, oasele, zgârciurile, de parc-ar fi avut de-a face cu sămânţă de floarea-soarelui, pe când cuvioasa-i barbă se învârtea pe piept ca o piatră de moară.

Alături de preot, mama, ştiutoare de datoria ei la zile mari şi habotnică până-n vârful unghiilor, lupta voiniceşte cu sfintele sarmale... Fratele Dumitru, arţăgos şi şmecher, alegea cu îndemânare bucăţile cele mai bune... Irimia înghiţea fără să aleagă şi fără să mestece, orice-i cădea sub mână, pe când

Costache Lungu, lung de mădulare ca şi în vorbă, preumbla nesfârşitele lui mâini pe tot cuprinsul mesei, „umfla" tot, vorbea puţin şi făcea pe alţii să vorbească, pentru ca să le „umple gura cu vânt".
-Îngăduit îi este omului să fie lacom, părinte ştefane?
Îngăduit, fiule, îngăduit...
Nu-i un păcat?
-Nu-i păcat ce intră în gură; păcat îi ce iese din gură...
-Povesteşte-ne o întâmplare de la Sfânta Cină...
Pe urmă, fiule, pe urmă...
Şi dă-i din fălci cu ronţăiala, de-ai fi zis că e ceasul ospăţului între porci, mai ales că râgâielile grozave, ieşite din burţi doldora, făceau să se cutremure cele două rânduri de bănci, de la un capăt la altul al mesei.
Şapte bărbaţi şi şase femei în totul, aşezaţi câte trei perechi, de fiecare parte, iar în capul mesei, cu faţa la răsărit, părintele ştefan ne întrecea pe toţi cu statura lui de uriaş. Eram disperaţi că ne întâmplasem să fim treisprezece, „pontul dracului", dar ne mângâiam adăugând adunării pe piticul care ne slujea la ospăţ, un bătrânel vesel şi glumeţ, care se tăbârcea printre noi, plimbând borcanul de-o vadră.
Şi de-ndată ce gurile se descotorosiră de îndopare, capetele se-ntoarseră spre chefăluială, iar gâdejurile spre garafe. Vinul hiţos curgea gârlă, şi cu el, snoavele. Apoi, Dumitru prinse între degetele-i minunate fluierul lui ciobănesc şi iată-ne pe toţi în picioare, popa cu noi! Un joc nebunesc se încinse în jurul mesei încărcate cu oale şi farfurii. Chiotele şi buşeala făcură să dârdâie casa. Într-un târziu, preotul şi preoteasa, scăldaţi în sudori, plecară să ne dea o pildă de cumpătare. Şi noi, ca să le preţuim pilda, ne puserăm să benchetuim şi mai cu foc!...
Dar pentru mine, în seara aceea, nu era vorba numai de zaiafetlâc... Un fapt de seamă trebuia să aibă loc, şi însemnătatea lui nu scăpa nimănui. Ba chiar înflăcăra şi despărţea, în două tabere aproape egale, gândurile bărbaţilor care se aflau la masă.
Era vorba să mărităm pe mama ta, şi alegerea mea se oprise la prietenul Neculai, care era de faţă, gospodar cu oarecare

avere şi văduv, fără copii. Irimia şi Costache Lungu aveau să susţie pe omul meu şi să mă urmeze în tot ce avea să se-ntâmple, căci, din păcate, mama ta nu era cu totul slobodă. Pe departe şi cu îndemânare, ticălosul de frate-meu. Dumitru, mi-o luase înainte cu un om al lui, tot un Neculai, bărbat plăcut de altfel, negustor de peşte la Brăila, câştigând bănet şi trăind vârtos. Pescarul se afla şi el printre noi. În afară de Dumitru, candidatura lui mai era sprijinită şi de vărul nostru Tudor, de care ne cam temeam cu toţii, din cauză că era om cu toane şi pehlivan nevoie mare. Tudor era frate de cruce cu Neculai al lui.

Şi iată-ne, faţă-n faţă la masă, potrivnici hotărâţi, patru de partea noastră şi trei de partea lor, dar Tudor ar fi putut cu uşurinţă să se bată cu doi dintre cei mai tari. Mă-ta se afla aşezată în rândul lor. Până unde mergea însă dragostea ei faţă de Neculai al lor, nimeni n-ar fi putut s-o spună. Se ştia totuşi că în viaţa ei necăjită de multe ori se lăsase să fie ajutată de negustorul de peşte, care o urmărea cu dărnicia lui.

Şi ce ciudată fiinţă şi biata soră-mea asta!... Frumoasă, la treizeci de ani, ca o fată de curând măritată; plăcută şi veselă din fire, cântând şi jucând ca nimeni alta, o vedeai sălbăticindu-se şi stricând cheful tuturora, de îndată ce ne atingeam de neatârnarea ei, de îndată ce era vorba s-o mărităm. Şi asta numai din cauza ta: gândul că noul ei bărbat ar putea să fie grosolan cu tine, o făcea să fie rea ca o tigroaică. Prin tine, cineva ar fi putut s-o câştige ori s-o piardă; tu ai fost şi în seara aceea râma cu care am încercat cu toţii s-o prindem în undiţă.

Prietenul meu Neculai te iubea şi venea adesea la noi ca să se joace cu tine. Eraţi tovarăşi buni, tovărăşie pe care ne bizuiam ca să ne ajungem scopul. În seara acelui Crăciun, Neculai venise cu buzunările pline de cofeturi, pe care ţi le arunca necurmat în patul unde dormeai şi te deşteptai după cum era şi zarva. Faptul acesta plăcea mamei tale, dar avu darul să aţâţe pe celălalt Neculai, care, neştiind cum să pună capăt jocului vostru, scoase un pol de aur şi ţi-l zvârli în pat, zicându-ţi:

-Na, Adriene; ai cu ce să-ţi cumperi zece kilograme de cofeturi!...
-Da... dar cofeturile alea au să pută a peşte!... făcu prietenul meu, amintind dezgustul fetelor de măritat pentru meseria de pescar.
-E mai bine decât duhoarea de băligar!... răspunse cu băţoşeală cel dintâi, râzându-şi de starea ţăranului.
Înţepăturile astea veninoase căzură către miezul nopţii, când singur vinul era răspunzător de cuvintele noastre. Lui Tudor îi sări repede ţandăra. Şi ce era mai de temut e că dânsul nu se îmbătase deloc. Ca să văd până unde era ajuns de băutură, îi pusei piedică pe când trecea pe lângă mine ca să iasă afară; tâlharul se ţinu bine pe picioare... ..........................................................................................................................................................
Anghel păru sleit de răsuflare. Povestirea îi secătuia slabele-i puteri. El tăcu pe neaşteptate. Faţa lui nu mărturisea nimic, nici tulburare, nici oboseală. Aceeaşi încremenire, aceiaşi ochi groaznic deschişi. Şi din nou îşi fluieră căpăţânosul; din nou mai trase o duşcă. Apoi, cu grai mai odihnit, reluă:
-Când mă gândesc astăzi în linişte şi caut la ciudăţenia vieţii pătimaşe a oamenilor, mă întreb dacă nu cumva n-om fi nişte adevărate păpuşi, prada vreunui diavol care trage de sfori şi ne face să dănţuim pe placul lui. Căci, oricât de puţin am fi fost oameni cu judecată în seara aceea, lucrul cel mai uşor de văzut era că mă-ta avea tot atâta poftă să se mărite, cât aveam noi să bem păcură!... Dar vinul şi fierbinţeala sângelui nostru ne făcură să ne uităm scopul şi, dintr-una într-alta, ajunserăm să băgăm de seamă că nu mai era vorba să mărităm pe nimeni; că era vorba, nici mai mult, nici mai puţin, să ne burduşim coastele, să ne spargem capetele ca nişte surzi.
Mă-ta, la rându-i, femeie cu plăcere drăcească de-a se răzbuna pe bărbaţi, şi pentru care mulţi îşi rupseră oasele în tinereţea ei, ajută aşa de bine diavolului, că sângele nostru luă foc, şi focul ăsta fu cât p-aci s-o înghită şi pe dânsa. Cunoscând întrecerea dintre cei doi Neculai, ea îi zăpăci şi

mai tare, cântând o neghiobie de mahala de pe vremuri şi în care numele Neculai revenea mereu la urmă:
„Hai, hai, hai,
Sărută-mă, Neculai!..
Da: sărută-mă Neculai, dar care dintre amândoi? şi cum fiecare împingea din răsputeri ca să ajungem cât mai repede la sminteală, Neculai al meu îşi zeflemisea tizul, trăgea la ocheade şi, pe sub masă, făcea soru-mi cu piciorul. Tudor urlă:
-Sfinte Hristoase! O s-o facem lată!...
-Lată rău, vericule!... Încuviinţai eu.
Biata mama se ridică înfricoşată. Tot făcându-se că strânge masa, adună toate cuţitele care erau la îndemâna noastră, dar văzând că singur Tudor rămăsese înarmat cu un junghi înfipt la brâu, se duse să i-l ceară:
-Tudore, băiatul mamii!... Dă-ncoace junghiul...
Îngâmfat, Tudor îl scoase şi-l aruncă în uşă. Bătrâna îl luă.
Apoi, venind cu aghiazmă şi prăftoriţă, boteză odaia, ne tămâie pe toţi şi se rugă:
-Dumnezeule mare!... Goneşte pe Necuratul din astă casă, unde a venit să-şi vâre coada şi să-nvrăjbească pe oameni!... Trimite-l, Bunule, pă pustii!... Fie-ţi milă de noi păcătoşii, spre lauda Fiului Tău, care s-a născut astăzi!...
Iar către mă-ta:
-Ieşi de-aicea, fata maichii!... Du-te şi mai aţâţă focu-n tindă... Şi roagă-te... Tu eşti pricina răului!...
Toţi bărbaţii se opuseră la plecarea „pricinii răului"!... Irimia psalmodie:
-La-să-ne fru-moa-sa pri-ci-nă a ră-u-lui!... Ce-am de-ve-ni noi băr-ba-ţii, fă-ră fru-moa-sa
pri-ci-nă a ră-u-lui!... Cavalul lui Dumitru răsună îndrăcit. De sub degete şi de pe buze, viersul şi cuvintele se revărsară:
Dul-du, dul-du, du-l du... Dragu-mi-i paharu plin!... Dul-du, dul-du, dul-du... Şi omul tânăr, nu bătrân!... Dul-du, dul-du, dul-du...
Dintr-o săritură, toată lumea fu în picioare, şi sârba făcu să se cutremure pământul. Tot jucând. Dumitru cânta din caval şi mugea:

Săi, opincă, bate tare!... Să s-audă la hotare!... Dul-dul...
Şi Costache Lungu:
Vinul bun şi sfânta lene Uită furca-n buruiene!...
Şi leliţa de soră-mea:
Dragu mi-i omu voinic Când să-ntinde pă colnic!...
Iar Tudor, cârcotaş:
Dragu mi-i să bat, să zvânt, Să culc omu la pământ!...
Neculai al lor:
Vinu-i rău, ocaua mică, Crâşmăriţa frumuşică!...
Şi Neculai al meu ne dădu de ruşine:
Nu-nvârti pe lelea iute Că se fâsâie şi pute!...
..........................................................................................
........................................................... -Să bem!... Să bem!... sus bărdacele!... -Să bem frăţeşte!... Băurăm frăţeşte, doi câte doi, cu braţele încrucişate, capetele apropiate, ulcelele la gură. Şi
abia apucai să văd pe mama ta bând frăţeşte cu prietenul meu Neculai, care se nimerise lângă dânsa, că, în aceeaşi clipă, bărdaca lui Tudor zbură ca vântul şi se sparse în capul prietenului meu...
Asta fu semnalul, scânteia... Clipa care urmă fu o grozavă încăierare!... Oalele, farfuriile se făcură ţăndări în capetele noastre. .. Mesele şi băncile se răsturnară... Lampa se sfărâmă şi se stinse... Rămaserăm pe întuneric... Şi sub palida lumină a lunii, care bătea în zăpadă şi se răsfrângea în geamuri, cineva ar fi putut să vadă o înverşunată luptă, în care şapte bărbaţi, şapte prieteni şi rude, se buşeau vârtos, se însângerau cu vrăjmăşie, fără să crâcnească şi fără să ştie de ce. S-ar fi întâmplat poate chiar moarte de om, dacă - atunci când nimeni nu se gândea să se domolească -vocea glumeaţă şi înciudată a pescarului n-ar fi răsunat pe neaşteptate ca o trâmbiţă de pace:
-Sfinte Papuc!... La naiba, ce? o să ne scărmănăm aşa până-n zori de zi!... Mie mi-e sete!...
Încăierarea se opri ca şi cum ar fi fost trăsnită din senin! Râsete şi încuviinţări înflăcărate răspunseră strigătului nebănuit al unui vrăjmaş care se săturase de bătaie...

-Lumină!... Aduceţi lumânări!... Şi mai ales vin!... Unde sunt femeile?... Unde e piticul?...
Femeile, care fugiseră îngrozite, veniră cu lumânări aprinse, dar mama ta dispăruse, şi tu, cu dânsa. Toate cercetările prin curte şi prin şoproane fură zadarnice. Înşfăcându-te în braţe, singură comoară şi singură grijă, ea o pornise pe jos spre Brăila, în plină noapte, înfruntând zăpada, frigul şi lupii!... Se ducea spre gospodăria ei de văduvă geloasă de neatârnare şi pătrunsă de singura-i datorie: aceea de a-şi creşte fecioraşul!... Pentru dânsa se isprăvise cu cheful... Truda avea să înceapă chiar de a doua zi...
Dar asta era treaba ei. Treaba noastră fu s-o uităm pe loc, să golim odaia, să aducem vin şi să încingem o vijelioasă chindie după cavalul lui Dumitru. Toţi, în jiletci, cu feţele însângerate, cu veşmintele în zdrenţe, cu vrajba potolită şi în culmea chefului, îi traserăm un joc de duduitelea, strânşi coapsă-n coapsă, bătându-ne joc de răni, ca şi de piticul care ţopăia în mijlocul nostru, cu urciorul pe cap, cu o mână-n şold şi ferindu-se de loviturile de picior pe care i le trimeteam în spate.
Către revărsatul zorilor, ghiftuit de mâncăruri şi beat mort, luam drumul cârciumii, singur, înfăşurat în şubă, luptând cu omătul până la genunchi şi nesinchisindu-mă o clipă de ziua Judecăţii de Apoi, pe care o vezi sosită.
Bolnavul tăcu... După puţin, îşi chemă servitorul şi îşi bău porţia de rachiu, în vreme ce Adrian căuta urma unei greşeli în istorisirea pe care o ascultase:
-Eu nu văd, unchiule, păcatul pe care crezi că l-ai săvârşit şi care ar merita o astfel de pedeapsă cerească... Ai trăit după cum îţi erau simţurile.
Anghel voi să râdă, dar nu făcu decât să-şi înspăimânte nepotul cu o strâmbătură fioroasă.
-Nu vezi nici un păcat?! Sărmane prieten, ce-ţi trebuie atunci pentru ca să-l vezi? Să-ţi povestesc lucruri cumplite? Ei bine, iată ceva mai scurt şi mai cuprinzător:
Era pe vremea când mai speram să-mi trezesc femeia din somn, înşelând-o. Irimia, care nu de surda era fiul năbădăiosului pătimaş ce fu Cosma, mă lua uneori cu el şi-mi

dădea prilejuri de crailâc pe pleaşcă. Duşman mărturisit al popilor, din cauză că tatăl său fusese ucis de mâna unui popă, omul acesta petrecea alegându-şi ibovnicele printre soţiile şi fetele slujitorilor altarului. La vârsta de şaizeci de ani, tânăr şi mândru ca un stejar, el izbutea cu uşurinţă acolo unde un flăcău nu făcea nici o ispravă.
Irimia îmi arătă poteca. Iar cuibul de dragoste, la Cazasu. Ca să te duci, o jumătate de ceas călare, e de-ajuns. Îl făcurăm întâia oară ca şi cum n-am fi căutat nimic. Era, aşa, „ca să bem o duşcă", pe la vreun tovarăş. Crâşmarului îi place întotdeauna să gustărească şi să paraponisească vinul altui crâşmar.
Ne aflam în toamnă... Vin nou, pastramă bună. Printr-un băieţel din sat, trimes la preoteasa nevrednică, aceasta făcea cunoscut lui Irimia că sfântul ei soţ era dus de-acasă. Singur preot la Cazasu, el îndeplinea slujbe care îl chemau departe de comună, prin nenumărate cătune megieşe. Evlavia şi eresurile ţăranilor aveau nevoie de el în orice moment. Orice pricină era binevenită pentru a da fuga la popă, îl chemau pentru un botez, pentru o cununie, pentru o grijanie, ori pentru o înmormântare; şi cu aceeaşi grabnică nevoie era chemat ca să uşureze durerile facerii unei femei sau ale unei vaci; ori ca să gonească stafiile dintr-o casă blestemată; să boteze o ţarină stearpă; să slujească pe la pomeni şi soroace; să citească rugăciuni pe o cangrenă, pe hainele unui om beţiv, pe capul unui nebun, ori pe acela al unui bolnav de ducă-se-pe-pustii. În sfârşit, se ştia că între două slujbe la biserică, bietul popă era mereu călare, cu lucrurile preoţeşti la subsoară, gata să-şi înceapă colindarea, de unde se întorcea uneori noaptea, târziu. Sufletele obidite îi luau urma şi-l mânau din casă în casă, ca pe o Mesie a ţinutului!
Mai e oare nevoie să-ţi spun, Adriene, că omul acesta cinstit, drept şi neobosit slujitor al credinţei lui, nu merita jignirea noastră? Că merita şi mai puţin o muiere şi o fiică deopotrivă de stricate amândouă?
Iată ce nu m-am întrebat în ziua în care, condus de Irimia -să nu-l mai ţie pământul -fusei mulţumit ca un cocoş văzând ocheadele cu care mă săgetau ochii focoşi ai fiicei, nevasta

unui biet poştaş, mereu pe drum şi el, ca şi socru-său. Eram mândru de barba mea neagră, de părul meu creţ, de cămaşa mea curată şi de cizmele mele de lac!... Nu m-am gândit nici la răul pe care-l făceam aproapelui meu, nici la acela care avea să-mi ucidă sufletul. Şi cu toate că sufletul meu nu era făcut pentru acest soi de plăcere, l-am gustat totuşi. L-am gustat aşa de bine, că am mai revenit.
De altfel, amândouă năpârcile erau făcute ca să uiţi lângă ele tot ce nu era poftă trupească. Dumnezeu singur ştia de ce lipise aceste plăgi de dorinţi păgâne pe corpul unuia dintre slujitorii săi cei mai virtuoşi. Preoteasa susţinea că nici Dumnezeu nu ştia de ce şi ne lămurea această stângăcie cerească într-un chip glumeţ: „ştiţi poate, ne spunea dânsa, că Dumnezeu nu fii singur în ziua facerii omului şi că Necuratul era de faţă... El se amesteca în toate, voia să fie pretutindeni şi-l sâcâia neîncetat, în lucrările sale, pe Atotputernicul, care se apăra de dânsul cum putea. Privind la albeaţa orbitoare a aluatului divin, pe care Domnul îl frământa ca să scoată dintr-însul făptura lui cea mai desăvârşită, pe om. Necuratul avu o poftă neînvinsă de-a o murdări. Dar Creatorul o păzea cu mare grijă. Atunci, înşelând buna-credinţă a Stăpânului, Diavolul îi puse repede întrebarea următoare, arătându-i în acelaşi timp soarele care se ascundea din-dosul unui nor: «O, Doamne, tu care eşti aşa de înţelegător, de ce ai făcut ca un nor neputincios să spulbere strălucirea unui astru atât de puternic şi să întristeze pământul, întunecându-l?» «Am făcut-o, răspunse Domnul, fiindcă vreau ca toate lucrurile pământeşti să fie văzute în lumini deosebite şi pentru ca omul să n-aibă nici o siguranţă, să se îndoiască de orice, afară de puterea mea». Împeliţatul ascultă şi se prefăcu că rămâne încurcat, dar în vremea asta izbutise să atingă cu coada aluatul dumnezeiesc, care deveni pe loc cenuşiu. Ziditorul băgă de seamă şi se miră. «De ce te miri? rânji Necuratul; coca ta pare cenuşie din cauză că lumina s-a schimbat!» Dumnezeu se simţi strâns în chingă şi, din deşertăciune, nu voi să se dea bătut. El puse coca în tipar, îi dădu chip omenesc, suflă deasupra ei şi-l făcu astfel pe

Adam. Dar, vai, necurăţenia luase şi dânsa fiinţă!... Ea face parte din noi, şi iac-aşa!"

Şi iac-aşa!... Iacă nişte ochi umezi şi strălucitori cari străpung inima ca vârfurile de suliţă... Iacă nişte buze nerăbdătoare, cari n-aşteaptă decât atingerea mustăţii şi muşcătura bărbatului... Iacă nişte sâni ascunşi cu meşteşug pentru ca să fie şi mai bine văzuţi... Iată două leliţe, iată doi crai, patru făpturi pe de-a-ntregul stăpânite de coada Satanei! Nici urmă de amintire în noi de cugetul dumnezeiesc! Nici o virtute, nici o cuviinţă, nici o ruşine, nici un respect! Două muieri şi doi hăndrălăi, străbătuţi de la creştet până-n tălpi de nemăsurata coadă a împieliţatului!...

Şi-am muşcat, Adriene, am muşcat din fructul oprit! şi fructul ăsta mi-a plăcut aşa de tare, că am devenit mai bun în legăturile mele cu oamenii. Iertai nevestei somnul ei păgubitor şi n-o mai bătui. Faţă de cei nevoiaşi îmi îndoii mărinimia; iar cu cei care mă furau fusei mai împăciuitor. Şi de dimineaţă până seara roboteam cu inimă voioasă...

Dar iacă!... Şi iacă ăsta fu altceva... Căci, spune Eclesiastul: toate până la o vreme! O vreme pentru a râde, şi o vreme pentru a plânge; o vreme pentru a îmbrăţişa, şi o vreme pentru a se de-părta de îmbrăţişări... Vremea asta sosi.

Într-o după-amiază înăbuşitoare de vară, gustam, împreună cu Irimia, din plăcerea oprită şi trecătoare, în casa preotului, casă îndepărtată de sat şi singuratică. Poştaşul se afla la treaba lui, iar popa era dus cu Zi-ntâiul prin cătune. Ne credeam la adăpost de orice surprindere şi făceam să trăiască cu nesaţ bucata de lut atinsă de coada Satanei, când mâna răzbunătoare a Domnului dădu uşa de perete, şi în pragul ei apărură, ca nişte grozavi judecători, preotul şi ginerele său!... Plini de colb, galbeni ca ceara şi drepţi ca doi arhangheli, cel dintâi ţinea în mână căldăruşa şi sfeştocul, iar celălalt, un băţ noduros şi geanta de scrisori.

Ei rămaseră pe prag, neclintiţi, fără un cuvânt, dar noi cei patru vinovaţi sărirăm într-un ungher al odăii. Irimia înşfăcă un cuţit şi fu gata să se apere. Eu încremenii de ruşine. Femeile aplecară capetele cu falsă smerenie. Şi iată că glasul

Atotputernicului răsună prin gura slujitorului său batjocorit, dar tare în nenorocirea lui.
El zise cam aceasta:
„Pace vouă, răufăcătorilor!... Şi pace să fie şi cu voi, femei neruşinate!... Tu, Irimio, aruncă arma tăioasă, căci un preot, oricare ar fi jignirea ce-l loveşte, nu intră în casa lui, nici în oricare alta, cu gândul să se răzbune!... Domnul singur va să judece pe cel drept şi pe cel nedrept... Asta-i tot ceam să-ţi spun ţie, om fără inimă, fără ruşine, fără milă. Dar ţie, Anghele, ţie vreau să-ţi vorbesc mai mult, căci tu nu eşti lipsit de inimă, nici de ruşine, nici de milă. Eşti nefericit, Anghele, în căsnicia ta, o ştiu... Dar tu cauţi mângâiere în nefericirea altuia? Nu-ţi vorbesc de mine. Eu sunt destul de tare ca să duc pe umeri o cruce pe care Domnul o îngreuiază, din zi în zi mai mult, ca să-mi rupă carnea care a dorit fericirea trupească, pentru ca să-mi aducă aminte că o femeie frumoasă şi lipsită de bun-simţ e ca un belciug de aur la nasul unui purcel. Dar priveşte pe băiatul ăsta care e lângă mine, care e ginerele meu din mânie cerească şi care tremură ca o frunză moartă fiindcă se vede lovit de moarte în fericirea lui trupească, lovit de tine, om care nu eşti lipsit de inimă, nici de ruşine, nici de milă... Priveşte-l, Anghele, şi află că o pedeapsă straşnică ameninţă pe acela care părăseşte cărarea!... Am părăsit-o eu cărarea cea dreaptă, voind pentru mine singur femeia asta hărăzită de Dumnezeu ca să fie a tuturor oamenilor. Şi iată, îmi primesc acum pedeapsa... Tânărul acesta a părăsit cărarea cea bună, strivind o dragoste curată şi deschizând braţele lui unei fete care avea să fie necinstită, fata mea... Şi el îşi primeşte pedeapsa... Tu, Anghele, îţi vei primi-o pe a ta!... Nu-ţi doresc nici un rău, dar răul e în tine; căci dacă e îngăduit patimei omeneşti să cadă peste ciumă luând-o drept curăţenie, nu e îngăduit să te molipseşti cu bunăştiinţă. Haide, ieşiţi de-aici!... Pacea să fie cu voi, dar temeţi-vă de Dumnezeu şi de viermii cei neadormiţi!
Ai auzit, Adriene? Viermii cei neadormiţi!... Ei bine, iată-i!... şunt aci, sub zdrenţele astea care-i acoperă, pe ei şi hoitul

meu viu... Mă rod cu încetul, de un an... Şi de un an nu mai am nimica viu, decât creierul, capul.
S-a isprăvit cu moş Anghel!... Totul s-a topit!... Praful s-a ales de mândrele lui acareturi; de mândrii săi copii; de barba lui neagră; de cămaşa lui curată; de cizmele lui de lac... Topit, corpul care n-a cunoscut niciodată osteneala şi boala!... Şi ceea ce nişte grozavi ciomăgaşi n-au izbutit să prăbuşească, viermii cei neadormiţi au prăbuşit!...
Singur creierul luptă cu bărbăţie... El îmi slujeşte de felinar nestins într-o noapte fără de sfârşit, noapte care a început în seara când fiul meu a fost coborât în groapă... În clipa aia felinarul s-a aprins... Şi n-a mai fost untdelemn pentru altă întrebuinţare. Totul pentru el, pentru flacăra lui...
Aşa am ajuns la mântuire!...
Şaizeci de oale de lut netrebnic care voiau să cuprindă pământul! Iată-le întinse în nesimţire!... Atâtea trebuinţi, atâtea dorinţi, atâta zbucium şi atât de puţină veşniciei... Doamne, de ce fuseşi aşa de stângaci cu cea dintâi făptură a ta!... Capul, desigur, ne-ar fi fost de-ajuns.
Unde, în altă parte, mai bine decât în creier, găsit-am eu nemărginirea?... Şi când mă gândesc că această nemărginire a fost redusă la nimic, respinsă ca un bob de nisip într-un colţ al hârcei mele, ea, singura noastră veşnicie!... Toată încăperea umplută numai cu tărăboi... O tobă mare, care potopeşte fiinţa ziua şi noaptea... Un foc de paie, care vrea să ardă templul, dar care nu face decât să-l afume, să-l înăbuşe şi să-l pustiască...
Cuget, de şapte ani, la tot ce se poate cugeta... Am citit de trei ori Vechiul şi Noul Testament... Eclesiastul a spus într-un singur ceas tot ce se poate spune asupra vieţii; niciodată n-o să se poată spune mai bine, nici mai mult, chiar dacă cineva ar cuvânta zece mii de ani fără întrerupere. Şi , cu toate astea, tot deşertăciune e şi aci, tot goana vântului!... Acolo unde înţeleptul acesta găseşte un dram de fericire, încă nu-i fericire. Căci nu e vorba să găseşti plăcere în viaţă, ci s-o faci să dureze -şi nimic nu durează în lume... De altfel, nimerit ar fi să ştim la ce pot sluji toate astea...
Iată de ce am părăsit viaţa şi m-am întors către moarte.

Eşti mort de îndată ce nu mai guşti nimic... Sunt mort de trei ani... Dar nu sunt liber decât de şase luni, din ziua în care pleoapele mele s-au înţepenit deschise asupra veşniciei -şi asta-i tot ceam putut să fac să dureze... Ziua, ca şi noaptea, mă lasă deopotrivă de nepăsător... Mă aflu peste tot; văd tot; simt tot; şi nimic nu mă mişcă... Bucuria şi durerea sunt piedici în drumul libertăţii...
De mai multe ori era cât p-aci să-mi iau tălpăşiţa către cerescul Nimic, dar am simţit-o întotdeauna la timp. O simţi. Când începutul Celui Nesfârşit s-apropie, îţi vine să verşi, şi ceva te apasă la rădăcina nasului... Atunci, o clipă de nebăgare de seamă, şi te-ai dus pe copcă.
Odată mă jucam în felul meu cu viaţa şi cu moartea. Era în iarna trecută. Nu ştiam dacă era ziuă ori noapte; de mult asta nu mai are pentru mine nici o însemnătate. Mă plimbam... Cutare amintire veselă din trecut mă făcea să înclin spre viaţă, cutare alta, tristă, mă îmbia la moarte. Un ţipăt disperat ce venea din depărtare mă umplu de dezgust: erau urletele de durere ale unui porc pe care îl înjunghiau în cătun, în ajunul Crăciunului... Uah!... Îmi amintii de porcii pe care îi înţepenisem sub genunchiul meu; de câte ori înfipsesem cu meşteşug cuţitul în inima care bătea aproape de subsuoara stângă, ori în golul molceluş al gâtlejului, după cum credeam mai bine... Uneori sângele cald îmi ţâşnea în obraz... Dobitocul se zbătea sub mine, apoi ochiii i se împăienjeneau, era mort; îi dădeam una cu palma plină de sânge şi treceam la altceva, la viaţă, aşa cum dai o palmă pe bucile unei cumetre şi treci mai departe...
Întâmplarea asta mă posomorî... Haosul năvăli de pretutindeni.. . Nemărginirea, amintirile se stinseră... Creierul îmi fu cuprins de o dulce lene, adormitoare... Un nod mi se urcă din stomac... O greutate între ochi... Mă duceam... Îmi zisei: „Prea bine!"...
Deodată, trei glasuri de băieţi răcniră în cor la fereastră:
Bună dimineaţa la moş-Ajun!... Bună dimineaţa la moş-Ajun!... Bună dimineaţa la moş-Ajun!...
Apoi, uşa se deschise largă frigului şi vieţii, şi smintitul meu, însoţit de trei băieţandri, intră în odaie, unde aripa morţii mai

fâlfâia încă. Sărmanul nevoiaş se sculase în zori, ca să-mi facă plăcerea asta, şi atrăsese către crâşma fioroasă ceata de colindători care umbla cu moş-Ajunul!... Se împlinise şapte ani de când glasurile lor voioase nu se mai apropiaseră de ferestrele mele... Şi n-aveam ca să le dau nimic din ce se dă de obicei: nuci, roşcove, covrigi, smochine...
Le dădui gologani. Ei îmi urară o „grabnică însănătoşire" şi plecară, luând cu ei aerul rece şi viaţa.
Privindu-i ieşind, uitai de moarte şi-mi veni să plâng... Era Crăciunul, în sat... Şi moş Anghel, bunul creştin de altădată, n-avea nici o nucă, nici o smochină, nici un covrig, ca să le dea băieţilor care umblă cu Bună dimineaţa la moş-Ajun!

*

Gura lui Anghel se lungi de la o ureche la alta, lăsând să se vadă două şiruri de dinţi galbeni-negricioşi, cari îi dădeau înfăţişarea unui cap de mort. Adrian nu putu să-şi dea pe loc seama dacă bolnavul murise, ori numai îi venea să plângă. Mâna dreaptă, aruncată afară din pat, începu să tremure într-o mişcare neregulată, care se îndrepta pe dibuite spre sticla de rachiu, pusă la piciorul patului. Adrian înţelese şi se ridică să-l servească.
-Vrei să bei, unchiule?
-Da... repede... mă-năbuş...
Adrian umplu păhărelul şi-l deşertă în gura deschisă. Paharul clănţăni între dinţi, ca şi cum bolnavul ar fi fost cuprins de friguri.
Efectul rachiului fu grabnic; alcoolicul se linişti.
-Am să mor numaidecât, Adriene... Drept orice moştenire, îţi dau sfatul următor: opune-te din toate puterile, şi până nu-i prea târziu, bucuriilor deşarte. Ele ne fac să suferim cel mai mult... Şi e păcat!... Bucuria deşartă vrea să aibă viaţa noastră întreagă. Arde un butoi cu untdelemen şi ne dă în schimb o măslină. E puţin. Prea puţin. Câinii ne ajung în patimă, dar ne întrec în cuminţenie.
Aş fi vrut să-ţi dau o pildă de nebunie omenească povestindu-ţi viaţa lui Cosma, tatăl lui Irimia şi rubedenie a noastră îndepărtată. Nu mă mai simt în stare... Povestea e prea

lungă... Într-o zi, Irimia ţi-o va istorisi el singur, şi mai bine decât mine...
Dar eu îi iert lui Cosma ceea ce îmi iert mai puţin mie şi deloc ţie. Cosma n-avea creier; eu am avut numai o jumătate; tu însă ştiai la douăzeci de ani ceea ce noi n-am ştiut-o nici la cincizeci; tu ştiai că plăcerile uşoare ne fac să credem că ele sunt viaţa întreagă, că, în afară de ele, nu mai e nimic, pe câtă vreme tocmai dimpotrivă e adevărat. Acest dimpotrivă eu l-am ştiut prea târziu... Cosma nu 1-a ştiut niciodată.
Adrian se crezu în drept să-şi spună gândul:
-Nu e nici o ştiinţă, unchiule, care să poată înfrânge o mare patimă, fără ca în acelaşi timp fiinţa însăşi să fie înfrântă...
-Ce numeşti tu înfrânt?... Întrebă Anghel, iritat.
-Numesc înfrânt omul care-şi impune o altă viaţă decât aceea care i-a fost hărăzită.
Anghel clătină din cap:
-Ăsta e un om înfrânt? Atunci, cum numeşti tu pe omul ce nu-şi impune o altă viaţă decât aceea care i-a fost hărăzită?
Adrian nu voi să aţâţe pe bolnav şi tăcu, dar acesta îl întrebă din nou:
-Cum îl numeşti, nepoate?... Nu vrei s-o spui?... Nu se cheamă oare Moş Anghel omul care n-a voit să-şi impună o altă viaţă decât aceea cu care a fost menit?... Cunoşti tu pe acest moş Anghel?... Vrei să ştii unde a ajuns, trăind viaţa care i-a fost sortită?... Ei bine, Adriene, descoperă-mă!... Haide, înlătură boarfele astea; înfăţişează-ţi icoana lui moş Anghel, care n-a voit să-şi impună alt trai decât cel hărăzit de soartă!... Înlătură şi priveşte, mândre nepoate!... Ceea ce vei vedea, te va încredinţa mai bine decât o mie de cuvântări... Haide, ridică ţoalele!...
-Scuteşte-mă, unchiule. Mi-e groază, îngână Adrian.
-Îţi poruncesc să mă descoperi şi să priveşti!... strigă Anghel cu sforţare.
-Iartă-mă, unchiule, fie-ţi milă!...
Anghel, tremurând, duse cu greutate mâna stângă la buze şi începu să fluiere. Băiatul sosi şi voi să-i toarne rachiu. Stăpânul său îl opri:
-Nu... Nu vreau să beau. Curăţă-mă întâi...

Zănatecul începu să arunce cu furie la pământ toate bulendrele; şi pe măsură ce corpul se dezvelea, o duhoare de stârv umplea încăperea. Odată cu cea din urmă velinţă, Anghel strigă:
-Apropie-te, Adriene, şi priveşte, în numele dragostei pe care am avut-o întotdeauna pentru tine!...
Cuprins de groază. Adrian se apropie, iar slujitorul îi făcu loc, înţepenindu-se ca un jandarm caraghios la picioarele bolnavului. Dar abia apucă bietul tânăr să vadă cele două rânduri de ţurloaie şi ciolane încremenite, albăstrui, precum şi burta golită de maţe; abia ochii săi zăriră măciuliile şoldurilor străbătând prin pielea ruptă, că pe loc îşi acoperi faţa cu mâinile şi dădu buzna spre uşă răcnind:
-Grozăvie!... Grozăvie!... Ăsta e moş Anghel?!...
În aceeaşi clipă, un bătrân voinic, sumbru la faţă, bărbos şi zdravăn de statură, intra în odaie. Adrian se izbi de pieptul lui larg. Musafirul îl prinse în braţe:
-Ce-i, Adriene? Te-nspăimânţi de moş-tu?
La cuvintele acestea, Anghel întoarse capul spre cel ce intra şi-i strigă:
-Irimio! Irimio!... Opreşte-l... Nu-l lăsasă plece, rogu-te... Aci... aci... pe loc... vreau să-i povesteşti năprasnica viaţă a lui Cosma... Vreau s-o aud înainte de-a muri... Vreau să te aud spunând tânărului ăsta adevărul asupra nemerniciei patimilor... Bucuria înşelătoare a lui Cosma şi suferinţele lui vădite... Plăcerile zadarnice şi scrâşnirile-i de dinţi... Arată-i cruzimea Dumnezeului nebun care a făcut carnea pentru ca s-o chinuiască... Prăpădul care pândeşte pe cel ce se lasă târât de furia simţurilor... Dovedeşte-i, Irimio... Spune-i. Vorbeşte-i... de... de... Cosma.
Anghel tăcu pe neaşteptate. Ochii i se pironiră în tavan. Mâinile i se încleştară.
-Haide... Irimio... Începe!... Istoriseşte cine-a fost Cosma..., mai adăugă Anghel, cătând în grindă.
Adrian voi să ţipe, dar Irimia îi astupă gura cu palma. Apoi, rotind nişte ochi fioroşi, îl apucă de mână şi începu, cu glas răsunător, întretăind cuvintele şi uitându-se, când la muribund, când la Adrian:

-Cosma a fost omul cel mai pătimaş din vremea lui... Viaţa sa a fost o vijelie străbătută de trăsnete... Inima lui a cunoscut bucurii mari şi chinuri supraomeneşti. Şi Cosma a fast pedepsit cu moartea pentru nedreptăţile, silniciile ţi greşelile lui.
Povestitorul se opri, dădu drumul mâinii lui Adrian şi se aplecă peste faţa încremenită a lui moş Anghel, pe care o cercetă o clipă. Apoi, cu privirea întoarsă către Adrian, Irimia vârî două degete în ochii larg deschişi, care ţinteau cu înfiorare tavanul. Dar moş Anghel îşi păstră ochii mereu deschişi asupra nepătrunse! Veşnicii.